

**Формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій,
педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва естетичних
уявлень засобами орнаментальної композиції**

Анотація. У статті уточнено зміст і сформульовано визначення поняття «естетичні уявлення студентів»; виявлено педагогічний потенціал національного орнаменту як частини народного художнього образотворчого мистецтва у формуванні естетичних уявлень у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва; сформульовано організаційно-педагогічні умови формування у студентів естетичних уявлень засобами національного орнаменту.

Ключові слова: учитель трудового навчання та технологій, педагог професійної освіти, фахівець образотворчого та декоративного мистецтва, естетичні уявлення, декоративно-ужиткове мистецтво, образотворче мистецтво, національний орнамент.

Abstract. The article clarifies the content and defines the concept of «aesthetic ideas of students»; the pedagogical potential of the national ornament as part of the national fine arts in the formation of aesthetic ideas of future teachers of labor education and technology, teachers of professional education and specialists of fine and decorative art; the organizational and pedagogical conditions of forming aesthetic representations of students by means of national ornament are formulated.

Keywords: teacher of labor training and technology, professional education teacher, specialist of fine and decorative arts, aesthetic representations, decorative arts, fine arts, national ornament.

Постановка наукової проблеми. Однією з основних цілей освіти в Україні нині є реалізація історичної спадкоємності поколінь, збереження, поширення і розвиток національної культури, виховання дбайливого ставлення до історичної та культурної спадщини країни. З-поміж першочергових завдань держави в галузі освіти – гармонізація національних та етнокультурних відносин, збереження і підтримка етнічної й національно-культурної самобутності населення різних регіонів, що передбачає підвищення рівня культури і мистецтва в освіті. Долученню молоді до цінностей вітчизняної та зарубіжної художньої культури, кращих зразків народної творчості, класичного і сучасного мистецтва сприятиме художня освіта, важливим аспектом теорії і практики якої є проблема формування у студентів естетичних уявлень.

Одним з дієвих засобів естетичного виховання особистості, що відіграє важливу роль у формуванні не тільки естетичного ставлення людини до навколишньої дійсності, а й духовно-моральних якостей, є декоративно-ужиткове мистецтво, яке в усі часи не лише правдиво відбивало життя та рівень культури нації, а й формувало духовний простір людини. Як один із видів мистецтва, воно надає суспільству духовного багатства, сил і бажання творити гарні й утилітарно придатні речі, виступає дивним феноменом життєстійкості в системі людських знань [5, с. 204].

Художні традиції кожного регіону України становлять самостійну галузь естетичної культури і підґрунтя для розвитку як індивідуальної, так і професійної національної художньої творчості. Дослідження проблеми формування у студентів, які навчаються у педагогічних закладах вищої освіти (ЗВО) за спеціальностями 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування), 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, естетичних уявлень на матеріалі національного орнаменту, який є частиною декоративно-ужиткового мистецтва, особливо актуальне тим, що етнічна художня культура українського народу як метаєтнічна спільність сприяє вибудові «діалогу» культур різних народів, виявленню загального та особливого в їхніх традиційних художньо-естетичних уявленнях. Орнамент у системі традиційного декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва сприяє формуванню уявлення про особливості національного колориту, символіку пращурів українського народу. Цей естетично багатий вид мистецтва покликаний виробляти у студентів ціннісні орієнтації в художньо-культурній спадщині рідного краю.

Природно, що орнамент має вивчатися комплексно як елемент цілісного явища всієї спадщини українського народу з його символіко-поетичним змістом, обрядами, звичаями, а також має витримуватися принцип наступності на всіх етапах навчання. Саме випускники педагогічних ЗВО, які здобували кваліфікацію за вищеперерахованими спеціальностями, покликані реалізувати ці умови у вивченні національного орнаменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний аналіз проблем естетичного виховання, функціонування структурних компонентів естетичної свідомості, а саме ідеалів, смаків, оцінок, потреб, інтересів тощо та питання теорії і методики естетичного виховання молоді розробляли В. Бутенко, Т. Гончаренко, Н. Калашник, А. Зись, Н. Киященко, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, В. Радкіна, О. Рудницька, А. Щербо, Е. Яковлев та ін. Проблеми симбіозу естетичного виховання та трудової підготовки школярів значну увагу приділено у працях вітчизняних і зарубіжних учених В. Гетти, Р. Гуревича, О. Коберника, Г. Левченка, В. Мадзігона, В. Сидоренка, Г. Терещука, В. Тименка, Д. Тхоржевського, С. Ящука та ін.

Останніми роками в українському суспільстві зросло прагнення до вивчення національних духовно-матеріальних цінностей, тому перед педагогічною наукою постало завдання розроблення змісту, засобів, методів, технологій, організаційних форм навчання учнів і студентів народного декоративно-ужиткового мистецтва. На його особливу роль в естетичному, моральному й трудовому вихованні учнівської та студентської молоді наголошують у своїх працях Є. Антонович, М. Каган, Н. Кардаш, Н. Кузан, Л. Масол, Г. Мельник, В. Мусієнко, Н. Ничкало, Л. Оршанський, В. Радкевич, З. Резніченко, Л. Савка, О. Сидоренко, В. Тименко, В. Титаренко та ін.

Незважаючи на низку досліджень, присвячених вивченню методичного та виховного аспектів викладання образотворчого мистецтва, поза увагою залишилася проблема формування у студентів, які навчаються у педагогічних ЗВО за спеціальностями 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування), 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, естетичних уявлень на матеріалі національного орнаменту.

Мета статті полягає у визначенні поняття «естетичні уявлення студентів»; розкритті педагогічного потенціалу національного орнаменту; формулюванні організаційно-педагогічних умов формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва естетичних уявлень засобами національного орнаменту.

Виклад основного матеріалу. Найбільш гострими проблемами в розвитку естетичних уявлень молоді є: зниження рівня її художньої культури, що виявляється в нерозвиненості художніх смаків, художньо-образного сприйняття й мислення; незатребуваність потенціалу художнього професійного і традиційного народного мистецтва як засобу естетичного розвитку особистості; падіння інтересу до народної художньої творчості, мистецтва в цілому; відсутність національно орієнтованої системи художнього виховання; непоправна втрата художніх цінностей, предметів народної творчості; втрата технологій народних ремесел і промислів, традиційних форм сімейної художньої творчості; перетворення виробів народної творчості в різновид масової сувенірної продукції шляхом уніфікації центрів народних ремесел і промислів, створення на їх базі промислових підприємств; зниження рівня естетичного виховання дітей та підлітків внаслідок різкого скорочення додаткової художньої освіти у зв'язку з комерціалізацією культурно-дозвіллевих закладів; відсутність умов для художнього розвитку та подальшого професійного самовизначення обдарованих дітей, підлітків, молоді.

Поняття естетичних уявлень студентів ми пов'язуємо з такими поняттями як «художня культура» й «етноестетична культура» особистості. Естетична особистість – людина, яка створює свою індивідуальну культуру як носія етнічної та загальнолюдської культури. Як інтегральне особистісне утворення естетичні уявлення студентів передбачають необхідні знання в галузі художньої культури народу, етнокультурні ідеали, традиції, емоційну чуйність.

До умов, які сприятимуть розвитку естетичних уявлень у взаємозв'язку з художньою культурою, ми відносимо усвідомлення свого «Я» в культурі народу (етнічна ідентифікація), необхідність залучення до художнього життя народу на сучасному етапі розвитку суспільства; прагнення до пізнання свого етносу з властивими йому особливостями й естетичними ідеалами; толерантність; використання етнічної своєрідності народної культури в нових умовах і різних функціональних проявах, збагачення та перетворення її в нові традиції.

Особливої значущості щодо формування естетичних уявлень особистості набуває чинник етнічності в межах ЗВО, особливо його орієнтованість на художньо-педагогічну діяльність і рівень сформованості художньо-естетичної культури. Естетичні уявлення студентів сприяють формуванню інтегральних якостей, що включають систему художньо-естетичних знань і способів діяльності, динамічність, структурність, творчу спрямованість. У нашому дослідженні ми обрали для формування естетичних уявлень особистості орнаментальне мистецтво, представлене в традиційній системі українського декоративно-ужиткового мистецтва.

Однією з головних цілей художньо-естетичної освіти студентів є формування поліхудожнього

особистості, здатної до естетичного сприйняття не тільки свого, а й традицій інших народів, які причетні до розвитку світової культури в цілому. Тому особистість, у якій сформовані естетичні уявлення в галузі художнього виховання та навчання, може бути розглянута з позиції структурно-функціонального аналізу художньої свідомості, включаючи здатності сприймати й відтворювати твори мистецтва.

Аналізуючи зміст поняття «естетичні уявлення студентів» у контексті творчої свідомості, відзначимо, що вона постає важливим чинником організації та власне процесу матеріально перетворювальної діяльності в галузі національного образотворчого мистецтва, спрямованого насамперед на творчість особистості, досягнення художньо-естетичного образу та його виразності в предметах декоративно-ужиткового мистецтва, що створюються, смак і майстерність. Характеристика формування естетичних уявлень під час навчання студентів орнаментального мистецтва як багатокомпонентного явища дає змогу виокремити його основні взаємопов'язані складові: творче ставлення до художньо-естетичної діяльності (є результатом свідомого ставлення особистості до об'єкта осягнення) й елементи творчості в кінцевому продукті. Творчість у цьому випадку виявляється в пошуку нового, оригінального, в самостійності (як результату самосвідомості) студента у процесі вибору ідейного задуму та його втілення, подоланні труднощів і ступеню перероблення зразків. Всі прояви творчості беруть участь у формуванні естетичних уявлень за умови активності, наявності смаку, почуттів, спеціальних умінь і навичок в орнаментальному мистецтві.

Отже, під естетичними уявленнями студентів ми розуміємо багатокомпонентне явище, що включає знання в галузі художньої творчості, розвиток естетичних почуттів (розуміння прекрасного та засвоєння естетичних оцінок змісту і форм об'єктів), формування на його основі умінь і навичок зі створення творів мистецтва, зокрема, національного орнаменту, що становить складний психолого-педагогічний процес.

Естетичні уявлення студентів, сформовані на основі вивчення національного орнаменту, – це розвиток орнаментальних образів або пов'язаних з ними явищ, що сприяють формуванню більш стійкої особистісної якості – естетичного сприйняття. Естетичні уявлення студентів, які за своїм змістом є частиною художніх, формуються під час навчання духовного змісту національного орнаменту, у свою чергу, естетичні почуття, що виникають у цьому процесі, сприяють ефективнішому формуванню свідомих і чітких естетичних уявлень. Естетичні уявлення студента є своєрідною внутрішньою моделлю очікуваних умов професійної діяльності, що впливає на процес навчання. Для успішного розвитку повноти, правильності, ясності естетичних уявлень під час вивчення національного орнаменту необхідний інтерес, зокрема, до художньої діяльності (створення орнаментальних композицій). Уявлення про орнамент, його естетичні якості стають міцнішими й яскравішими за умов постійної та систематичної уваги і дій студентів. Пасивне повторне сприйняття орнаментального образу в національному мистецтві не формує естетичні уявлення про нього.

Педагогічний потенціал національного орнаменту як частини народного художнього образотворчого мистецтва у формуванні естетичних уявлень студентів розглядуваних спеціальностей полягає в ознайомленні з історією народу в цілому та історією художньої творчості зокрема, оновленні художньої пам'яті народу; вихованні патріотичних почуттів, гордості за минуле свого народу; екологічному вихованні шляхом ознайомлення з фауною і флорою рідного краю; пробудженні інтересу до орнаментальної творчості інших народів, у результаті чого виховуються інтернаціональні почуття та толерантність; організації мислення просторовими образами, ознайомленні із законами ритму і симетрії; вихованні художнього смаку; пробудженні почуттів та емоцій, збагаченні духовності; розширенні художніх здібностей студента і т.д. Загальноосвітня, аксіологічна, гносеологічна, семіотична, гедонічна, соціальна та пізнавальна, виховна, ідеологічна й естетична функції орнаменту мають педагогічний характер.

У нашому дослідженні ми визначили такі організаційно-педагогічні умови формування у студентів естетичних уявлень засобами національного орнаменту, а саме: врахування вікових особливостей і потреб; організація процесу навчання на основі інтенсивної творчої діяльності та врахування принципу розвивального навчання, що забезпечує найефективніше засвоєння історичних і культурологічних понять, пов'язаних з предметом вивчення; переосмислення першоджерела (національного орнаменту) і створення нового художнього твору, орнаментальної композиції на основі системно-комплексного підходу до змісту дисципліни; розроблення методики формування естетичних понять; забезпечення освітнього процесу спеціальним навчально-методичним комплексом.

Висновки. Невідповідність між підвищеними вимогами суспільства та держави, що висувуються до системи художньо-естетичної освіти, і недостатнім рівнем досліджень щодо

формування у молоді естетичних уявлень на матеріалі національного мистецтва; потребами сучасних педагогічних ЗВО в теоретичному обґрунтуванні та науково-методичному забезпеченні процесу художньо-естетичного навчання та виховання і наявністю прогалин у цілісній системі формування у студентів естетичних уявлень на матеріалі національного орнаменту; необхідністю установки на якісно нові напрями освіти й виховання молодого покоління з урахуванням історичного досвіду народу та недостатньою розробленістю проблеми формування у студентів естетичних уявлень на матеріалі національного орнаменту на теоретико-методологічному рівні формулюють наукову проблему, яка полягає у визначенні педагогічного потенціалу національного орнаменту, методів та організаційно-педагогічних умов формування у студентів естетичних уявлень на матеріалі національного орнаменту. Вищезазначене дає підстави стверджувати про надзвичайну важливість цілеспрямованого формування у студентів естетичних уявлень, про їх місце та роль у загальній системі художньо-естетичного виховання і соціальної реалізації людини.

З метою експериментальної перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов формування у студентів естетичних уявлень на матеріалі національного орнаменту наступними кроками нашого дослідження буде визначення компонентів, критеріїв художньо-творчої активності студентів, що беруть участь у формуванні естетичних уявлень, показників рівнів сформованості у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва естетичних уявлень.

Список використаних джерел:

1. Zuziak T., Marushchak O. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. P. 17-40. (DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7> 18).
2. Marushchak O.V., Zuziak T.P., Savchuk I.V. Formation at students of pedagogical higher education institutions of esthetic idea by means of national ornament. *Modern Scientific Researches: The International Scientific Periodical Journal*. Yolnat PE, Minsk, Belarus, 2020. Issue 11. Part 1. С. 31-38. DOI: 10.30889/2523-4692.2020-11-01-033
3. Зузяк Т.П., Марущак О.В. Методологічні передумови формування у майбутнього вчителя трудового навчання та технологій технологічної компетентності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 26. Том 1. С. 148-153. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/26.195826>.
4. Марущак О.В., Зузяк Т.П. Зміст поняття художньо-естетичної компетентності педагога в галузі декоративно-ужиткового мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 185-189.
5. Марущак О., Кашуба А., Магдич Я. Методичні аспекти етнокультурного виховання учнів старшої школи засобами ДУМ. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 228-232.
6. Марущак О., Савлук В., Свята М. Формування творчих здібностей майбутніх учителів трудового навчання та технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Science, research, development. Pedagogy: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (27.02.2019-28.02.2019, London)*. Warszawa, 2019. № 14. С. 55-59.
7. Марущак О.В. Структура системного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 41. С. 394-399.
8. Марущак О.В., Недзеленко Ю.А., Ткачук Н.І. Науково-теоретичні основи орнаментальної композиції у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій і педагогів професійної освіти. *Dynamics of the development of world science: abstracts of the 7th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 644-653. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
9. Марущак О.В., Романенко Т.М., Шевченко М.О. Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до естетичного виховання учнівської молоді. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 204-207.
10. Марущак О.В., Савчук І.В., Бойчук С.О. Духовно-естетичне виховання учнів ЗНЗ засобами гончарного мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 221-225.

11. Марущак О.В., Савчук І.В., Казьмірчук Н.С. Дизайн у системі професійної підготовки майбутніх учителів технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 50. С. 324-328.

12. Педоренко Е.Ю., Саула Ю.В., Слободянюк Н.А., Марущак О.В. Художньо-естетична культура як чинник формування у майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти професійної компетентності. *Scientific achievements of modern society: abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 906-915.